

- Sbornik tsirkulyarov, Vip. 2, 1921 – Sbornik tsirkulyarov po NKYu po likvidatsionnomu otdelu i otchetov likvidatsionnogo otdela po otdeleniyu tserkvi ot gosudarstva [Collection of circulars from the NCJ on the liquidation department and reports of the liquidation department on the separation of church and state]. Vip. 2. Kharkov : NKYu, 1921 [in Russian].
- Sbornik tsirkulyarov, Vip. 3, 1921 – Sbornik tsirkulyarov po NKYu po likvidatsionnomu otdelu i otchetov likvidatsionnogo otdela po otdeleniyu tserkvi ot gosudarstva [Collection of circulars from the NCJ on the liquidation department and reports of the liquidation department on the separation of church and state]. Vip. 3. Kharkov : NKYu, 1921 [in Russian].
- Silantev, 1998 – Silantev V. Bolsheviki i pravoslavnaya tserkov na Ukraine v 20-e–godi [Bolsheviks and the Orthodox Church in Ukraine in the 1920s]. Kharkov : Khark. gos. politekh. un-t, 1998. 360 s. [in Russian].
- Sobranie zakononii, 1930 – Sobranie zakononii i rasporyazhenii raboche-krestyanskogo pravitelstva SSSR [Collection of laws and orders of the workers' and peasants' government of the USSR]. 1930. №60. St. 640 [in Russian].
- Soveshchanie zaveduyushchikh, 1922 – Soveshchanie zaveduyushchikh gubernskikh otdelov yustitsii 11-14 iyunya 1922 g. [Meeting of heads of provincial justice departments June 11-14, 1922] // *Vestnik sovetskoi yustitsii na Ukraine*. 1922. № 5-7. S. 147-172 [in Russian].
- SU USSR, 1921 – Sbornik zakononii USSR [Collection of laws of the Ukrainian SSR]. Kharkov, 1921. №20. St. 572 [in Russian].
- Sukhopliuiev, 1929 – Sukhopliuiev I. Vidokremlelnia tserkvy vid derzhavy: Zb. zakonopolozhen SRSR i USRR, instruksii, obizhnykiv i poiasnen narkomvnusprav USRR. Z peredmovoiu narodnoho komisara vnutrishnikh sprav V. A. Balytskoho [Separation of church and state: Coll. laws of the USSR and the USSR, instructions, circulars and explanations of the People's Commissariat of the USSR. With a foreword by People's Commissar of Internal Affairs V. A. Balytskyi]. Kharkiv: Yuryd. vyd-vo NKlu USRR, 1929 [in Ukrainian].
- Forostiuk, 2000 – Forostiuk O. Pravove rehuliuвання derzhavno-tserkovnykh vidnosyn na Donbasi u 1917–1941 rokakh [Legal regulation of state-church relations in Donbas in 1917–1941]. Luhansk: RVV LIVS, 2000 [in Ukrainian].
- TsDAVO – Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchychk orhaniv vlady Ukrainy [The Central State Archive of the Higher Authorities of Ukraine] [in Ukrainian].
- Tserkov i gosudarstvo, Vip. 2, 1921 – Tserkov i gosudarstvo. Sbornik postanovlenii, tsirkulyarov po otdeleniyu tserkvi ot gosudarstva, otchetov i razyasnenii Likvidatsionnogo Otdela NKYu [Church and State. Collection of resolutions, circulars on the separation of church and state, reports and explanations of the Liquidation Department of the People's Commissariat of Justice]. Kharkov : Izd-vo Narkomyusta, 1921. Vip. 2. 74 s. [in Russian].
- Tserkov i gosudarstvo, Vip. 4, 1921 – Tserkov i gosudarstvo. Sbornik postanovlenii, tsirkulyarov po otdeleniyu tserkvi ot gosudarstva, otchetov i razyasnenii Likvidatsionnogo Otdela NKYu [Church and State. Collection of resolutions, circulars on the separation of church and state, reports and explanations of the Liquidation Department of the People's Commissariat of Justice]. Kharkov : Izd-vo Narkomyusta, 1921. Vip. 4. 68 s. [in Russian].
- Tserkov i gosudarstvo, 1922 – Tserkov i gosudarstvo. Sbornik postanovlenii, tsirkulyarov po otdeleniyu tserkvi ot gosudarstva, otchetov i razyasnenii Likvidatsionnogo Otdela NKYu [Church and State. Collection of resolutions, circulars on the separation of church and state, reports and explanations of the Liquidation Department of the People's Commissariat of Justice]. Kharkov : Izd-vo Narkomyusta, 1922. Vip. 4. 74 s. [in Russian].
- Cherlyunchakevich, 1924 – Cherlyunchakevich N. K reorganizatsii NKVD [Towards the reorganization of the NKVD] // *Byulleten NKVD*. 1924. № 3-4. S. 5-6 [in Russian].

DOI: 10.31499/2519-2035.11.2024.304210

УДК 94(477) «1941-1944»

Оксана САЛАТА,
orcid.org/0000-0003-2498-1483
докторка історичних наук, професорка,
завідувачка кафедри історичної та громадянської освіти
Інституту післядипломної освіти
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
(Україна, Київ)
o.salata@kubg.edu.ua

ВИКОРИСТАННЯ КІНОПРОПАГАНДИ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ВПЛИВУ НА НАСЕЛЕННЯ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ В 1941-1944 рр.

У статті розкривається роль кінематографу як інструменту пропаганди нацистської окупаційної влади на окупованих територіях України у роки другої світової війни 1941-1944 рр. Показано вплив

кінематографу на поведінку та діяльність мешканців окупованих міст та містечок України, його вплив на формування позитивного образу нацистської Німеччини і використання його як протидію радянській пропаганді.

Виявлено, що основним завданням німецьких авторів та режисерів, кіно, яке демонструвалося для населення окупованих територій повинно було справити на людей великий морально-психологічний вплив, забезпечити підтримку місцевого населення гітлерівській армії і полеглим німецьким військам просування далі на схід у глибоку країну.

Автор зробила висновки про те, що, незважаючи на застосування різних методів і технологій пропаганди доступних нацистській окупаційній владі, у тому числі й кінематографу, більша частина населення окупованих територій України не підпала під їх вплив і, згодом, взагалі почала ігнорувати ідеологічні кінострічки. Як показало дослідження, нацистська пропаганда на окупованих територіях України, попри її масштабний характер, в цілому, виявилася, малоефективною. Населення окупованої України в основній своїй масі недовіряло гітлерівській владі і її «новому порядку».

Ключові слова: друга світова війна, ідеологічний вплив, окупаційний режим, кінопропаганда, пропагандистський вплив.

Oksana SALATA,
orcid.org/0000-0003-2498-1483
Doctor of History, Professor,
Head of the Department of Historical
and Civic Education,
Institute of In-Service Training,
BorysGrinchenko Kyiv Metropolitan University,
(Ukraine, Kyiv)
o.salata@kubg.edu.ua

THE USE OF CINEMA PROPAGANDA AS AN INSTRUMENT OF INFLUENCE ON THE POPULATION OF THE OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE IN 1941-1944

The article reveals the role of cinema as a propaganda tool of the Nazi occupation authorities in the occupied territories of Ukraine during the Second World War (1941-1944). The author shows the influence of cinema on the behavior and activities of residents of the occupied cities and towns of Ukraine, its impact on the formation of a positive image of Nazi Germany and its use as a counter to Soviet propaganda.

The study was facilitated by the use of comparative historical, problematic and chronological methods, as well as the method of generalization and systematization, which allowed to show the level of influence of cinema on the population of the occupied territories of Ukraine and film propaganda as one of the main elements of the system of ideological influence of the Nazi occupation authorities on the population of the occupied territories.

It is revealed that the main task of German authors and directors, films that were shown to the population of the occupied territories, was to have a great moral and psychological impact on people, to ensure the support of the local population for the Nazi army and to facilitate the advance of German troops further east into the country. The author shows the network of cinemas created by the occupation authorities in the territories under their control, their mode of operation, and the level of quality of these films.

The author concludes that, despite the use of various propaganda methods and technologies by the Nazi occupation authorities, including cinema, the majority of the population of the occupied territories of Ukraine did not fall under their influence, and later began to ignore ideological films altogether. Despite the fact that cinema became quite widespread, people went to see mostly fiction and entertainment films based on Ukrainian works and directed by Ukrainian filmmakers. The population did not accept ideological documentaries and rarely visited cinemas that offered this ideological product. The study has shown that Nazi propaganda in the occupied territories of Ukraine, despite its scale, was generally ineffective. The population of occupied Ukraine mostly distrusted Hitler's government and its "new order".

The article identifies issues that need to be studied in the future, in particular, an important aspect is the documentary chronicle that showed the true situation at the fronts and in the rear of the German army; the reaction of the Ukrainian population to propaganda films and boycotts of their screenings; changes in approaches to Nazi propaganda during 1941-1943.

Keywords: World War II, ideological influence, occupation regime, film propaganda, propaganda influence.

Постановка проблеми. Пропаганда в різних формах і з залученням різних інструментів використовувалася протягом століть. Спочатку її вважали

благородним заняттям, тому, що вона давала можливість гуртувати населення навколо одного суспільного чи політичного центру. Але в руках ідеологів нацистської Німеччини вона стала інструментом впливу спочатку на власне населення, а потім на населення окупованих територій. Німеччина визнавала цінність пропаганди, й особливим інструментом, який використовувало Міністерство народної освіти і пропаганди був кінематограф. Й Геббельс швидко усвідомив цінність кінопропаганди та впровадив її в усі сфери життя спочатку населення Німеччини, потім на окупованих територіях України.

Аналіз досліджень. У сучасній вітчизняній історіографії другої світової війни мають місце дослідження, що стосуються соціально-культурної та пропагандистської політики німецького керівництва на окупованих територіях, зокрема, перевага віддається таким засобам пропаганди як преса, радіо, театр, але малодослідженою залишається кінопропаганда. Лише останнім часом з'явилися дослідження, які розглядають специфіку пропагандистських засобів, зокрема, театр і кінематограф.

Діяльність кінематографу у контексті політичної пропаганди у роки Другої світової війни досліджували вітчизняні вчені в контексті різних наукових інтересів: історії, соціології, психології та політології. Зокрема М. Михайлюк, аналізуючи пропагандистські технології, які застосовувало нацистське керівництво в окупованому Києві, поряд з розкриттям ролі періодичної преси торкнулась і ролі кінопродукції (Михайлюк, 2006: 131-144). Дослідниці Оксана Прасюк і Юлія Пастух у своїй праці відзначили, що кінематограф відіграв важливу роль як у радянській так і в німецькій пропаганді. У своєму дослідженні вони здійснили аналіз фільмів, що слугували політичною пропагандою в нацистській Німеччині і дійшли висновку, що кінопропаганда, справді була масштабною і всеохоплюючою. Не було сфери життєдіяльності людини, у якій не висвітлювалися б ідеї нацистської політики (Прасюк, Пастух, 2016: 166).

У контексті нацистської пропаганди на окупованій території України у роки Другої світової війни побіжно висвітлює використання кінопропаганди українська дослідниця Оксана Яшан. У своєму дослідженні вона аналізує засоби, які нацистське керівництво застосовувало в «психологічній війні», у тому числі й кінопропаганду яка впливала на морально-психологічний стан населення окупованої України (Яшан, 2011: 22-28).

На жаль, досліджуючи нацистську пропаганду на окупованих територіях в цілому, діяльність кінематографу розглядали лише побіжно.

У дослідженні використані такі загальнонаукові та спеціально-історичні методи: порівняльно-історичний, який дав можливість здійснити аналіз наукових досліджень та джерел, що розкривають проблему; проблемно-хронологічний, що сприяв вивченню основних засад пропаганди та кінопропаганди нацистського окупаційного режиму на окупованих територіях; метод узагальнення і систематизації, що сприяв виявленню масштабів впливу кінематографу на населення.

Звідси **метою** нашої **статті** є розкриття ролі кінематографу у формуванні позитивного образу нацистської Німеччини і використання його як засобу пропаганди та впливу на свідомість українського населення.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні у війні російської федерації проти України ми спостерігаємо як кінематограф став одним із основних видів зброї, як засіб пропаганди, здатний повністю змінити свідомість людини та її уявлення про людські та суспільні цінності. Він активно генерує в уяві глядача картину світу, яка може зовсім не відповідати дійсності. Відповідно до задуму керівництва російської федерації кіно створює у російського глядача відчуття «справедливості» і моральної правоти у війні проти українського народу, того або іншого персонажу, незалежно від його справжньої ролі в історії.

Силу цієї індустрії розуміло як керівництво Радянського союзу, так і нацистської Німеччини. Особливо уважно ставився до кінематографу рейхсміністр народної освіти та пропаганди Німеччини Й. Геббельс. Завдяки цьому з перших років приходу до влади націонал-соціалістичної партії в Німеччині кінематограф стає складовою частиною програми «Гляйхштальтунг» – підкорення всіх сфер життя Німеччини нацистській ідеології. Уже тоді Геббельс, призначений міністром народної освіти і пропаганди, якому було доручено контроль за кінематографією на всіх стадіях – від виробництва до прокату і творчого процесу від «расово чужих елементів» – осіб єврейської національності, відкрито заявляв: «Я хочу використати кіно як інструмент пропаганди» (Encyclopedia of German History, 2015: 150)

Якість та художній рівень нових фільмів був надто низький. Майже всі фільми були пропагандистського змісту. З 1933 по 1939 рік було знято такі відомі кінострічки як «Палкий боєць СС», який прославляв подвиги штурмовиків, кінострічки Лені Ріфеншталь «Тріумф волі» та «Олімпія», які презентували олімпійські ігри, що відбувалися у Німеччині в 1936 р., серія антисемітських фільмів «Ротшильд в Ватерлоо», «Єврей Зюсс» та інші (Сумський віник, 1941: 2).

Німецька влада активно організовувала масові перегляди таких фільмів. Але, варто зазначити, що цивільне населення їх повністю ігнорувало. Крім організованих колон штурмовиків, які крокували до кінотеатрів, практично ніхто не дивився ці фільми.

Перші фільми, зняті в кінці 1941-1942 рр. були присвячені вихвалянню тріумфальних подвигів солдат вермахту. Натомість, противника в цих нацистських фільмах показували в карикатурному вигляді як слабкого, підлого і боязкого. Німецька кінохроніка поряд з радіо відігравала роль рупора – вона щоденно подавала й населенню Німеччини і населенню окупованих територій повідомлення про отримані перемоги на фронтах війни. З 1943 р., у ході бойових дій та змін на фронті зміст більшості фільмів почав змінюватися. Тепер, коли кожна битва проходила у складних для нацистських окупантів умовах, необхідно було підняти бойовий дух армії та нації (Україна і Друга світова війна: 2005).

Отже, випробувавши кінопропаганду на власному населенню і, переконавшись, що вона є ефективним засобом у створенні необхідного настрою серед особового складу військ, нацистське командування почало активну роботу над створенням кінофільмів для населення окупованих територій. Це були переважно фільми про важке життя в Радянському союзі в

довоєнний період і, на противагу йому – про висококультурне вільне життя у Німеччині.

З метою реалізації кінематографу як засобу пропаганди на окупованих територіях у багатьох містах України окупаційна адміністрація відкривала кінозали. Про їх роботу співробітники німецької поліції безпеки і СД доповідали до Берліну: «Значно переконливішою, ніж пропаганда листівками і газетами, є кінопропаганда, що впливає на українське населення не тільки словом, але і рухомими картинами. Вирішальним при цьому є підбір фільмів. Дуже великий попит на художні фільми. На жаль, в більшості такі фільми надходять тільки третього сорту і в пропагандистському відношенні не представляють великої цінності. Перш за все представляють інтерес кінохроніка, документальні фільми з життя німців у Німеччині, а також деякі цінні німецькі ігрові фільми, які, з одного боку, задовольняють бажання населення, а з іншого, надають широку можливість вибити ґрунт з-під пропаганди противника» (Михайлюк, 2005: 292).

Перші кінофільми, які з'явилися на окупованій території України були присвячені «другу російського народу Адольфа Гітлера» («Гітлер - визволитель», 1941 р. та інші) розповідали про визвольну місію німецької армії. (Михайлюк, 2005: 292).

Для широкого розповсюдження пропагандистської кінопродукції було створено спеціальний орган – центральне кінематографічне товариство «Схід» з двома філіалами: «Остланд-фільм» з керівництвом у Ризі і «Україна-фільм» з керівництвом у Києві. Це кінематографічне товариство спеціалізувалося в основному на двох видах продукції – щотижневому огляді подій за кордоном з перекладом мовами народів СРСР і повнометражних пропагандистських фільмів. Працівники цього товариства відзняли на чорно-білу плівку кадри з життя населення східних окупованих територій України, зокрема, окремі плівки містять кадри, на яких можна побачити вулиці Києва у листопаді 1942 р. (ДАКО. Ф. 3-2356. Оп. 13. Спр. 176. Арк. 3-5).

У листопаді-грудні 1941 р. у великих містах почалося відновлення роботи кінотеатрів, зокрема у Києві населенню демонстрували кінопродукцію не лише українських, а й закордонних кінокомпаній. Загалом, у квітні-травні 1942 р. у великих містах України вже працювала ціла мережа кінотеатрів. У зв'язку з тим, що кінотехнічних фабрик, які б виготовляли проєкційну продукцію не було, а майстерні по ремонту проєкційної апаратури працювали в обмеженому режимі, більша частина кінопродукції завозилася на окуповані території з Німеччини (ДАКО. Ф. 3-2356. Оп. 13. Спр. 33. Арк. 1-4.)

Значний інтерес населення окупованих територій викликали художні фільми, причому як німецькі, так і радянські. Але гітлерівське керівництво не було зацікавлене в тому, щоб місцеве населення дивилося радянські художні фільми, що впливали на патріотичні почуття, в даному випадку, українців. Переважала демонстрація суто пропагандистських матеріалів, які за свідченням очевидців, згодом викликали у населення окупованих територій лише відразу. Згодом значна частина місцевих жителів намагалася уникнути відвідувань таких кінофільмів (Михайлюк, 2005: 292).

З жовтня 1941 р. було розгорнуто вивіз українських громадян на роботи до Німеччини. На перших порах їх намагалися вербувати добровільно. Для цього почали демонструвати пропагандистські кінофільми про гарні умови праці в Німеччині, й про те, які сучасні підприємства чекають працівників на роботу.

Прикладом таких пропагандистських матеріалів може служити фільм, призначений для демонстрації населенню окупованих територій СРСР, про українську молодь, вивезену на роботи до Німеччини. Фільм розповідає про те. Як добре живуть молоді дівчата та хлопці в Німеччині. Дівчата працюють у господарствах німецьких господарів, де доглядають їх дітей та працюють на присадибній ділянці, а хлопці працюють на сучасних, добре обладнаних підприємствах... (ЦДКФФА Арх. № 3274. ЦФО, УФА (Німеччина) Кіножурнал, 1943 р. № 601).

Протягом квітня-вересня 1942 р. з метою посилення психологічного впливу гітлерівське командування чи не в усіх клубах Поділля демонструвало агітаційний кінофільм «Дорога до Німеччини» (Гальчак, 2044: 59). Щоб прихилити увагу населення у ряді місць облаштували фотовітрини, відкривали пересувні наочні виставки, які вихваляли «нацистський рай», розповідали про щасливе життя робітників зі Сходу.

Далі, в одному з кіножурналів «Німецький тижневий огляд» за 1943 р. показано як добре живеться військовополоненим з Радянського Союзу, зокрема, у Берліні радянські військовополонені, що тільки прибули, приміряють в універмазі одяг і взуття перед відправленням на підприємства Німеччини (ЦДКФФА Арх. № 3276. ЦФО, УФА (Німеччина) Кіножурнал, 1943 р. № 615).

Про працю робітників, вивезених з Донеччини та Харківщини розповідав кіножурнал «Німецький тижневий огляд» № 615, 1943 р. Глядачу відкривався величезний цех, з великою кількістю важких верстатів, за якими працюють українські робітники: токарі, зварювальники. Хоча їхні обличчя стомлені та виснажені, диктор розповідає про те, що тут вони опановують нові професії, які потім зможуть застосувати в рідній країні, про те, як робітникам з України добре працюється та відпочивається (ЦДКФФА Арх. № 3276. ЦФО, УФА (Німеччина) Кіножурнал, 1943 р., № 615).

Практично в усіх містах України демонструвався фільм, знятий німецьким режисером Г. А. Дальством та оператором В.Ф. Людтке «Ми їдемо до Німеччини».

Фільм розповідає про подорож українських дівчат і хлопців, які добровільно виїхали до Німеччини. Подорож лежить із села до Києва на возах, далі залізницею до великого німецького промислового міста. Диктор, коментуючи за кадром, зауважує, що ті, хто їде до Німеччини забезпечуються гарним продуктовим пайком, пляшкою горілки, гарячою їжею на кожній станції, медичним обслуговуванням. У Німеччині, в пункті призначення, тих, хто прибуває чекає урочиста зустріч і комфортабельний автобус, який везе їх до місць роботи (ЦДКФФА. Арх. № 3254. ЦФО, УФА (Німеччина) 1942 р.).

У цьому ж кінофільмі демонструються умови роботи на німецьких

заводах, побут та відпочинок. Глядачі бачать чисті цехи, житлові кімнати гуртожитку, полиці магазинів, де можна купити будь-яку дрібницю. Бачать, також, їдальню, перукарню, душову, басейн, де радісно грають на спортивному майданчику робітники зі Сходу (ЦДКФФА. Арх. № 3254. ЦФО, УФА (Німеччина) 1942 р.).

Режисер фільму намагався переконати населення окупованих територій, що робітникам з України в Німеччині справді добре. Що це мирна праця заради Великої Німеччини та України. Протягом усього фільму нав'язується думка про те, що працювати в Німеччині дуже перспективно, можна стати майстром, згодом повернутися на батьківщину і маючи сучасні інженерні знання стати великим фахівцем.

Як бачимо, кіно стало досить ефективним засобом пропаганди, воно здатне було впливати на емоції та свідомість людей. Кінофільми, які демонструвалися окупаційною владою для населення, мали на меті показати Німеччину як висококультурну державу, яка несе населенню окупованих територій культуру та свободу від більшовицького режиму. Відповідно до задуму німецьких авторів та режисерів, кіно повинно було справити на людей великий морально-психологічний вплив, забезпечити підтримку місцевого населення і полегшити гітлерівським військам просування далі на схід у глиб країни.

Пропагандистський вплив таких фільмів на людину відбувався приховано, на емоційному рівні, поза її свідомим контролем, створюючи необхідну окупаційній владі картину тогочасного сьогодення. Наприклад, як уже зазначалося вище, здавалося б населення окупованих територій добре розуміло, хто такий Адольф Гітлер, якою армією він керував і чого прийшов на українські землі, проте, після перегляду пропагандистських фільмів люди іноді задумувалися. Ось один з багатьох прикладів такої кінопропаганди: «Діти Гітлера», «Союз німецьких дівчат» та інші, де демонструється безмежна любов Гітлера до дітей. Значна частина населення дивлячись такі фільми, думала: якщо Гітлер так любить дітей, то тих жахливих злочинів, в яких його звинувачують він здійснити не міг.

Знаходилися громадяни, які справді вірили такій пропаганді, вірили тому, що українським робітникам добре живеться в Німеччині і вони працюють на підприємствах пліч о пліч з німецькими робітниками, але згодом, коли вдавалося спілкуватися з утікачами, населення окупованих територій зрозуміло, яким є «гітлерівський рай». Ось декілька свідчень очевидців, які самі були вивезені до Німеччини, але їх вдалося втекти. Про подорож остарбайтерів вони свідчили: «Вони помирають у поїздах. Жінки народжують у дорозі і новонароджених дітей викидають у вікна... Ті, хто помирає лежать у товарних вагонах навіть без соломи, а іноді мертві випадають із вагонів і залишаються на залізничному полотні» (Гальчак, 2044: 62).

Нацистська окупаційна адміністрація демонструвала кінофільми, переважно ідеологічного спрямування, зокрема, антипольського, антисемітського та антибільшовицького. Також окупаційна адміністрація знімала і демонструвала злочини, які скоїла більшовицька влада у Києві та

інших містах під час відступу червоної армії. Наприклад, у Києві працівники секції кіномистецтва відділу мистецтва у квітні 1942 р. відзняли на плівку руїни Києва і демонстрували їх під назвою «Варварська діяльність більшовиків». (Київ у дні нацистської навали..., 2003: 339).

Справжній стан використання кіно як пропагандистського інструменту ми бачимо у повідомленні начальника поліції безпеки і СД від 1 жовтня 1942 р. У ньому йшлося про те, що після того як німецька армія зайняла міста майже в усіх придатних для експлуатації кінотеатрах почали демонструвати фільми. У повідомленні також висловлювалася рекомендація демонструвати насамперед антибільшовицькі фільми, які б показували «глибинне життя радянської системи», зокрема: голод в Україні 1932-1933 рр.; репресії, терор та інше. (Михайлюк, 2005: 292).

У східній частині України ситуація з відвідуванням кінотеатрів була дуже схожою. У газеті «Сумський вісник» від 22 жовтня 1941 р. бачимо свідчення про те, як населення окупованих територій відвідувало кінотеатри, де демонструвалися німецькі кінострічки. Так, у неділю 20 жовтня, для населення було організовано перегляд кінофільмів – хронікального і художнього змісту. Перший перегляд німецьких фільмів за свідченням окупаційного керівництва, відбувся при повній залі і демонстровані фільми користувалися великим попитом. Зрозуміло, що населення йшло на перегляд фільмів з цікавості, або з боязні, але те, що кінофільми справляли великий вплив на свідомість населення окупованих територій є незаперечним фактом.

В іншому номері цієї ж газети бачимо повідомлення про те, що у Сумах до послуг населення організовано кінотеатр, де двічі на тиждень демонструються кращі німецькі фільми: «Особистий секретар», «Верхом за Німеччиною». Зі слів автора статті бачимо, що великою популярністю користуються документально-хронікальні фільми про найбільшу у світовій історії війну, «війну за справедливість», проти комунізму (ЦДКФФА Арх. № 3274. ЦФО, УФА (Німеччина) Кіножурнал, 1943 р., № 601).

На Донеччині окупаційна влада також намагалась засобами кіно впливати на місцеве населення. Так, згадка про структуру репертуару кінотеатрів міститься в пресі Маріуполя (попередня назва - Маріюпіля). У 1942 р. в місцевих кінотеатрах показали 59 художніх фільмів і 80 німецьких кінохронік. Репертуарна політика орієнтувалася на те, що відвідувачами кінотеатрів здебільшого були військові вермахту (Дмитро, 2008: 140).

Важливу інформацію про кількість кінотеатрів, які відновили свою роботу з початком окупації містять матеріали періодичних видань, та звіти пропагандистських структур вермахту. Наразі, Так, за неповний 1941 р. кінотеатри Маріуполя відвідало бл. 700 тис. німецьких солдатів та 412 тис. цивільних осіб. До кінця серпня 1942 року кількість глядачів у кінотеатрах Юзівки сягнула 665 тис. осіб. (Дмитро, 2008: 132).

Окупаційна влада активно використовувала усі можливі засоби впливу на населення окупованих територій. Кінопропаганда стала одним із найпоширеніших засобів впливу на українське населення, оскільки сприймалася значно легше ніж інші засоби пропаганди. Але застосування

активної пропаганди, зокрема кінематографу у боротьбі проти населення Радянського Союзу мало успіх лише на початку війни.

Кінопропаганда зробила великий внесок у формування німецького інформаційного простору на окупованих територіях. Основними цілями, які переслідувало гітлерівське керівництво застосовуючи кінопропаганду були:

- формування необхідної суспільної думки, щодо окупаційної влади та СРСР;
- боротьба проти радянського режиму;
- підриг морального духу бійців червоної армії та населення окупованих територій;
- психологічне налаштування населення окупованих територій на те, що гітлерівська армія непереможна.

Висновки. Таким чином, необхідно зазначити, що переконання населення окупованих територій в тому, що німецька армія непереможна було спростоване вже в кінці 1941 р. Кінопропаганда хоч і була поширеною, але не могла впливати належним чином на місцеве населення, адже йому демонстрували переважно розважально-пригодницькі кінострічки, які не мали істотного пропагандистського навантаження. Документальні ж фільми демонструвалися вкрай рідко, і з очевидними пропагандистськими перебільшеннями, які давали підстави населенню не довіряти їх змісту. Нацистська пропаганда на окупованих територіях, попри її масштабний характер, виявилася в цілому малоефективною. Вочевидь, населення окупованої України розчарувалося в окупаційній владі, переконавшись, що воно переслідує лише власні загальнодержавні інтереси. Люди швидко усвідомили, що усі обіцянки та декларації, які проголошувала окупаційна влада видавалися фальшивими і неправдивими.

Важливим аспектом у подальшому вивченні ролі кінематографа на окупованих територіях є документальні хроніки, які показували справжнє становище на фронтах і в тилу німецької армії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Гальчак, 2004 - Гальчак С.Д. «Східні робітники» з Поділля у Третьому рейху: Депортація, нацистська каторга, опір поневолювачам / Український національний фонд «Взаєморозуміння і примирення» та ін. Вінниця: Книга-Вега, 2004. С. 59.
- ДАКО - Державний архів Київської області.
Київ, 2003 - Київ у дні нацистської навали: за документами радянських спецслужб. Київ, Львів, 2003. С. 339.
- Михайлюк, 2005 - Михайлюк М. Нацистська кінопропаганда в окупованій Україні // *Український історичний збірник* / НАН України, Ін-т історії України. К., 2005. Вип. 8. С. 287–298.
- Михайлюк, 2006 - Михайлюк М. Нацистська кінопропаганда в окупованому Києві // *Український історичний журнал*. 2006. № 1. С. 131-144: [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2006_1_131
- Прасюк, Пастух, 2016 - Прасюк О. В., Пастух Ю. О. Кіно як засіб політичної пропаганди в нацистській Німеччині: комунікативний та семіотичний аспекти // *Global world: науковий альманах*. Vol. 2 (II), 2016. С. 166-169. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/6267/1/5.pdf>
- Сумський вісник, 1941а - Зі зведення Головного командування германських збройних сил. *Сумський вісник*. № 2. 1941, 22 жовтня. С. 2.
- Сумський вісник, 1941б - Хроніка дня. *Сумський вісник*. № 6. 1941, 5 листопада. С. 2.
- Титаренко, 2008 - Титаренко Д. Театр, кіно, періодика, музеї: культурне життя українських областей зони військової окупації в 1941–1943 роках // *Україна модерна*. 2008. Ч. 2 (13). С. 131-146.
- Україна, 2005 - Україна і Друга світова війна: кінолітопис : Анотований каталог кіножурналів, документальних

фільмів, кіносюжетів, спецвипусків (1939 – 1945 рр.) Київ, 2005. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://tsdkffa.archives.gov.ua/Annals/cinema_1939-1945.pdf
ЦДКФФА - Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшеничного.
Яшан, 2011 - Яшан О. О. Основні засоби ведення нацистської пропаганди на території України (1941-1944 рр.) // *Гуманітарний вісник*. Серія : Історичні науки. 2011. Число 17, Вип. 3. С. 22-28. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Gvi_2011_17_3_5
Encyclopedia of German History, 2015 - The Foreign Policy of the Third Reich: 8 (Encyclopedia of German History) by Recker, Marie-Luise, 2015 г. De Gruyter Oldenbourg. 150 s.

REFERENCES

- Halchak, 2004 - Halchak S. D. «Skhidni robotnyky» z Podillia u Tretomu reikhu: Deportatsiia, natsystska katorha, opir ponevoliuvacham [«Eastern workers» from Podillia in the Third Reich: Deportation, Nazi hard labor, and resistance to oppression]/ Ukrainskyi natsionalnyi fond «Vzaiemorozuminnia i prymyrennia» ta in. Vinnytsia: Knyha-Veha, 2004. S. 59 [in Ukrainian].
- DAKO - Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti [State archive of the Kyiv region] [in Ukrainian].
Kyiv, 2003 –Kyiv u dni natsystskoï navyly: za dokumentamy radianskykh spetssluzhb [Kyiv in the days of the Nazi invasion: according to the documents of the Soviet special services]. Kyiv, Lviv, 2003. S. 339 [in Ukrainian].
- Mykhailiuk, 2005 - Mykhailiuk M. Natsystska kinopropahanda v okupovanii Ukraini [Nazi film propaganda in occupied Ukraine] // *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk / NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy*. K., 2005. Vyp. 8. S. 287-298 [in Ukrainian].
- Mykhailiuk, 2006 - Mykhailiuk M. Natsystska kinopropahanda v okupovanomu Kyievi [Nazi film propaganda in occupied Kyiv] // *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2006. № 1. S. 131-144: [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2006_1_131 [in Ukrainian]
- Prasiuk, Pastukh, 2016 - Prasiuk O. V., Pastukh Yu. O. Kino yak zasib politychnoi propahandy v natsytskii Nimechchyni: komunikatyvnyi ta semiotychnyi aspekty [Cinema as a Means of Political Propaganda in Nazi Germany: Communicative and Semiotic Aspects] // *Global world: naukovyi almanakh*. Vol. 2 (II), 2016. S. 166-169. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/6267/1/5.pdf> [in Ukrainian]
- Sumskyi visnyk, 1941a - Zi zvedennia Holovnoho komanduvannia hermanskykh zbroinykh syl [1941a From the report of the Main Command of the German Armed Forces] // *Sumskyi vynyk*. № 2. 1941. 22 zhovtnia. S. 2 [in Ukrainian].
- Sumskyi visnyk, [1941b Chronicle of the day] 1941b - Khronika dnia // *Sumskyi vynyk*. № 6. 1941, 5 lystopada. S. 2 [in Ukrainian].
- Tytarenko, 2008 - Tytarenko D. Teatr, kino, periodyka, muzei: kulturne zhyttia ukrainskykh oblastei zony viiskovoi okupatsii v 1941-1943 rokakh [Theater, cinema, periodicals, museums: the cultural life of the Ukrainian regions of the zone of military occupation in 1941-1943]. // *Ukraina moderna*. 2008. Ch. 2 (13). S. 131-146 [in Ukrainian].
- Ukraina, 2005 – Ukraina i Druha svitova viina: kinolitopys [Ukraine and the Second World War: A Film Chronicle] : Anotovanyi kataloh kinozhurnaliv, dokumentalnykh filmiv, kinosiuzhetiv, spetsvypuskiv (1939 – 1945 rr.) [Elektronnyi resurs]. Kyiv, 2005. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: http://tsdkffa.archives.gov.ua/Annals/cinema_1939-1945.pdf [in Ukrainian]
- TsDKFFA - Tsentralnyi derzhavnyi kinofotofonoarkhiv Ukrainy imeni H. S. Pshenychnoho [Central State Film and Photographic Archives of Ukraine named after H. S. Pshenychny] [in Ukrainian].
- Yashan, 2011 - Yashan O. O. Osnovni zasoby vedennia natsystskoï propahandy na terytorii Ukrainy (1941–1944 rr.) [The main means of Nazi propaganda on the territory of Ukraine (1941-1944).] // *Humanitarnyi visnyk. Seriiia : Istorychni nauky*. 2011. Chyslo 17, Vyp. 3. S. 22-28. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Gvi_2011_17_3_5 [in Ukrainian]
- Encyclopedia of German History, 2015 - The Foreign Policy of the Third Reich: 8 (Encyclopedia of German History) by Recker, Marie-Luise, 2015 г. De Gruyter Oldenbourg. 150 s. [in English]